

МАМЛАКАТЛАР ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИДА ЛОГИСТИКА ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ

Каримов Ғуломназир,
магистрант, Фарғона давлат университети,
Ўзбекистон, Фарғона ш.

Аннотация:

Жаҳонда қурилиш соҳаси корхоналари фаолияти бошқарув жараёнларининг функционал самарадорлигини ички имкониятлардан кенг фойдаланиш асосида ошириш, янги усул ва мезонларини шакллантириш, яратилаётган қурилиш соҳаси логистик тизимларида рақобатбардошлик даражасини ошириш ҳамда соҳа фаолиятини бошқаришни мақбуллаштириш, қурилиш соҳасида таклиф этилаётган хизматлар сифатини мавжуд эҳтиёжлардан келиб чиққан ҳолда яхшилаш, бошқарув самарадорлигини баҳолаш услубиётини такомиллаштириш, қўшимча кичик тизимлар ва маълумотлар базаларини яратиш йўли билан қурилиш соҳасини рақамлаштириш, қурилиш материалларини ишлаб чиқаришга ва объектлар қурилишига инновацион технологияларни татбиқ қилиш тизимини такомиллаштириш борасида қатор илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ушбу мақолада Мамлакатлар иқтисодий ривожланишида логистика тизимининг ўрни тадқиқ этилган.

Калит сўзлар: модернизация, иқтисодий ривожланиш, логистика, корхона, рақобат.

КИРИШ

Жаҳонда аҳоли сонининг ортиб бориши билан боғлиқ ҳолда бирламчи зарурий эҳтиёжлар таркибидаги аҳолининг яшаш эҳтиёжларини қондирувчи қурилиш соҳаси маҳсулотларига бўлган талабнинг ортиши натижасида етарлича ижтимоий-иқтисодий инфратузилма ҳамда иқтисодий салоҳиятга эга бўлган мамлакатларда қурилиш соҳаси иқтисодиётнинг етакчи тармоқларидан бирига айланиб бормоқда. Халқаро ташкилотлар маълумотларига кўра, яқин 10 йиллик келажак (2030 йилгача бўлган давр)да дунё бўйича қурилиш соҳаси томонидан бажарилаётган ишлар ҳажми ҳар йили ўртача 2,3 %га ортиб бориши прогнозланмоқда. Кўрсатиб ўтилган даврда ривожланган мамлакатлар (АҚШ, Япония, Европа Иттифоқи мамлакатлари)да қурилиш ишлари ҳажми ўртача йиллик 0,1 - 0,5 % атрофида пасайиши кузатилса, ривожланаётган мамлакатларда 5,0 – 8,0 % атрофида ўсиши кутилмоқда[1]. Шу боис, қурилиш соҳаси ҳамда унинг самарали фаолиятини таъминловчи логистик тизимларда ташкилий-бошқарув ҳамда харажатларни бошқариш жараёнларини замонавий бошқарув технологияларини қўллаш орқали такомиллаштириш талаб этилади.

АСОСИЙ ҚИСМ

2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида ҳам логистика хизматлари бозорини ривожлантириш бўйича «транспорт ва логистика хизматлари бозори ва инфратузилмасини ривожлантириш, темир йўл инфратузилмасини электрлаштириш даражасини 60 фоизга етказиш ва автомобиль йўллари тармоғини жадал ривожлантириш»[2] бўйича устувор вазифалар белгиланган. Мазкур вазифаларни самарали ижросини таъминлаш қурилиш соҳаси логистик тизимларида бошқарувнинг горизонтал ва вертикал интеграцияси асосида шаклланивчи фаолиятини ташкил этиш ҳамда бошқариш тизимини такомиллаштиришни тақозо этади.

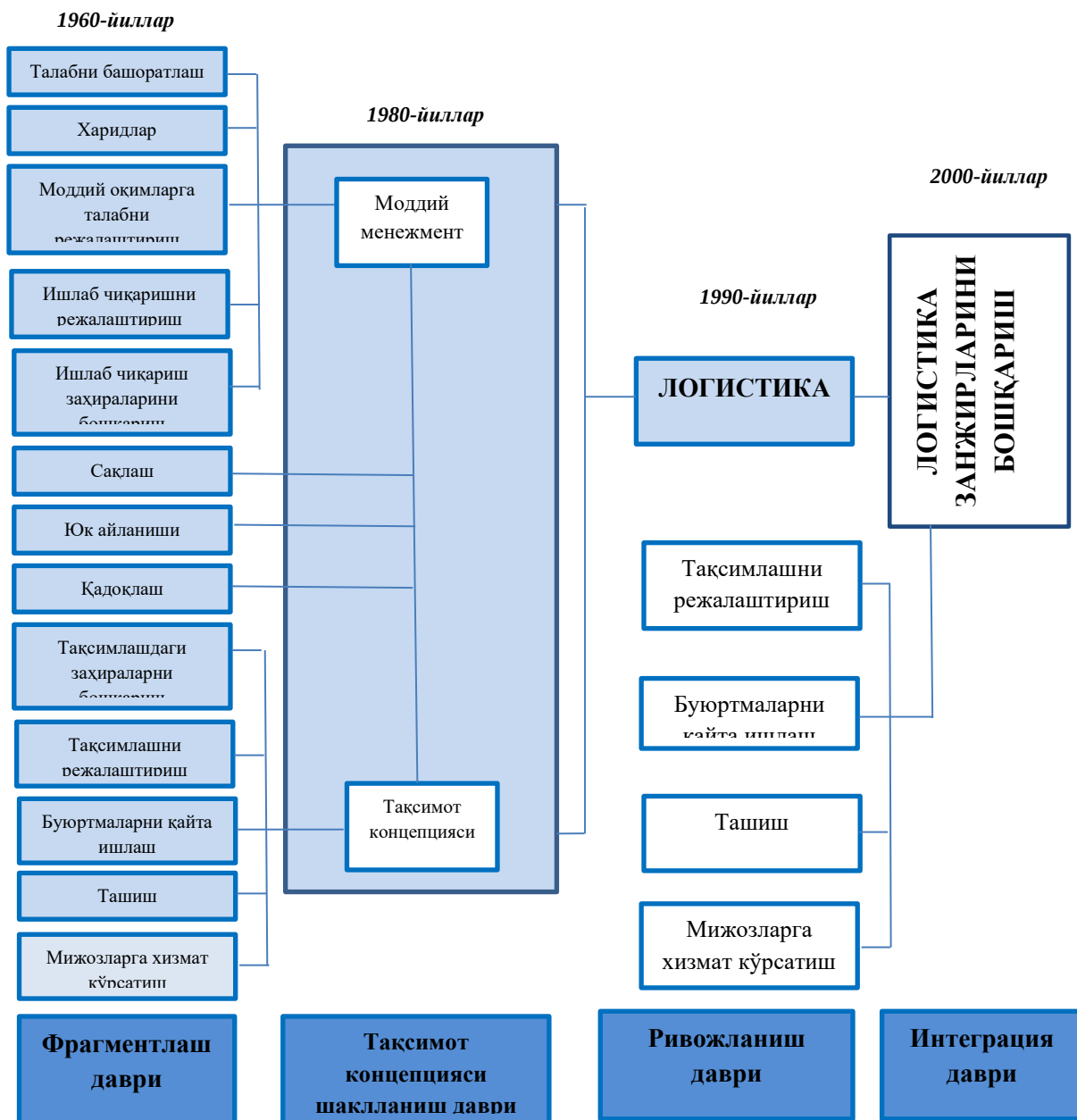
Қурилиш соҳасини ривожлантириш, соҳада бозор муносабатларини чуқурлаштириш, қурилиш соҳасида бошқарув жараёнларини такомиллаштиришнинг айрим назарий ва амалий жиҳатлари республикаимиз иқтисодчи олимлари М.Шарифхўжаев, Ё.Абдуллаев, Н.К.Йўлдошев, Р.И.Нурибегов, Ш.Н.Зайнутдинов, С.К.Салаев, Б.Б.Жуманиязов, К.С.Ташмухамедова, У.И.Джуманиязов, А.Абдуллаев, Г.Ш.Хонкелдиева, А.Т.Мирзаев кабиларнинг илмий тадқиқотларида ўз аксини топган[3].

Фан ва техника ривожланиши натижасидаги глобал ўзгаришлар таъсирида юзага келатган технологик тузилмалар ва иқтисодий ислохотларнинг чуқурлашувини эътиборга олган ҳолда қурилиш соҳаси логистик тизимларини самарали тизим шаклида ташкил этиш ва логистик тизимдаги харажатларни бошқариш механизмларини ўрганиш, ўзгаришларнинг соҳани ривожлантиришдаги аҳамиятини белгилаш муҳим аҳамият касб этганлиги сабабли, бу йўналишда илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш долзарб ҳисобланади.

“Логистика” атамаси грекча сўздан олинган бўлиб, “ҳисоб санъати” ёки “фикрлаш, ҳисоблаш санъати” маъноларини билдиради[4]. Қадимги Афинада махсус лавозим – “логист” лавозими мавжуд бўлиб, ушбу лавозимга масъуллар ҳар йили куръа ташлаш йўли билан тайинланган ва унинг вазифалари бошқа амалдорларнинг ҳисоботларини текширишни ўз ичига олган.

XX аср охиридан бошлаб “Логистика” фани иқтисодий йўналиш вазифасини бажариб келмоқда, жумладан таъминот, ишлаб чиқариш, сотиш, ташиш, ахборот логистикаси ва бошқалар. Инсон фаолиятининг ушбу соҳаларининг ҳар бири етарлича ўрганилган, аммо логистика ёндашувининг янгилиги ушбу фаолият соҳаларини минимал вақт, моддий ресурслар ва молиявий ресурслар билан исталган натижага эришиш учун интеграциялашувидир.

Логистиканинг ривожланиши асосий даврларининг бир неча таснифлари мавжуд. Логистика йўналишидаги илмий тадқиқотларда уни 4 та асосий давр доирасида кўриб чиқилади: фрагментланиш, тақсимот концепциясининг шаклланиш, ривожланиш ва интеграция даврлари (1-расм).

1-расм. Халқаро бизнес Ассоциацияси ёндашувига кўра логистиканинг даврлаштирилиши[5]

Логистикани ривожлантиришга ҳисса қўшадиган муҳим омиллардан бири, тадбиркорлик фаолиятида компютер технологиялари ва ахборот технологияларидан фойдаланишдан ташқари, ташиш режимини танлаш, оптимал маршрутлаш, маҳсулотларнинг кўп ассортиментли заҳираларини бошқариш каби муқобил ва оптималлаштириш муаммоларини ҳал қилиш зарурлигига олиб келди.

Ахборот технологиялари инқилоби моддий оқимлар билан бирга ахборот ва молиявий оқимларни бошқариш зарурлигини тушунишни кучайтирди.

Умумий ҳолда логистиканинг бошқарувнинг турли бўғинларидаги вазифаларига қуйидагилар киритилади:

1. Алоҳида ёки хусусий вазифалар – заҳираларнинг минимал ҳажмини яратиш, маҳсулот

ёки моддий оқимларнинг сақланиш давомийлигини максимал даражада қисқартириш, моддий оқимларнинг ташилиш даврини қисқартириш.

2. Умумий вазифалар – моддий, ахборот ва молиявий оқимларнинг ҳаракатини назорат қилиш, ишлаб чиқариш ва сақлаш ҳажмларини прогнозлаш, транспорт воситаларини оптимал тақсимлаш.

3. Глобал вазифалар – бозордаги барқарор бўлмаган шароитда минимал харажатлар билан энг юқори самарага эришиш.

Юқорида кўриб ўтилган даврларда логистикага ёндашувларнинг алоҳида турлари шаклланган бўлиб, уларни қуйидаги тўртта шаклга умумлаштирилади:

1. Аналитик ёндашув.
2. Технологик (ахборот) ёндашув.
3. Маркетинг ёндашуви.
4. Интеграл ёндашув.

Ушбу тўрт ёндашув негизида Ғарбда илмий мактаблар, тадқиқот гуруҳлари ҳамда логистика жамиятлари шаклланган.

Қурилиш соҳасида фаолият кўрсатувчи қурилиш корхоналари ва уларга турли асосий ва қўшимча хизматлар кўрсатувчи тизимлар фаолиятини кластерли ёндашув асосида ташкил этиш ва бошқаришда логистик жараёнларни кластернинг моддий оқим жараёнларини самарали назорат қилишнинг ягона тизимига интеграция қилиш соҳа корхоналари бирлашмаларининг иқтисодий самарадорлигини оширишнинг истиқболли йўналишларидан ҳисобланади.

Кластер фаолиятида иштирок этувчи бир неча ҳамкорлар, бизнес муҳити элементларини ўз ичига олган логистик тизимлар таркибидаги бизнес-жараёнларни бошқариш ташкилий ҳамкорлик асосида ҳал этиладиган асосий масалалардан биридир. Ушбу турдаги ҳамкорликнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат[6]:

- барча даражадаги иштирокчиларнинг яқин ҳамкорлиги;
- ҳамкорлик доирасида ходимлар ва раҳбарларнинг кластерга нисбатан ижобий муносабати;
- умумий мақсад ва вазифалар ҳамда бизнес маданияти;
- узоқ муддатли, мустаҳкам муносабатлар ва мажбуриятларнинг шаклланиши;
- ўзаро ишонч ва очиқликнинг юзага келиши.

Кластер тузилмаларида муносабатлар нафақат логистика тизимларининг санокли иштирокчилари ўртасида, балки бир вақтнинг ўзида бутун гуруҳда қурилади, бу эса бошқарув функцияларини бир мувофиқлаштириш алоқаси доирасида интеграция қилиш ва бирлаштириш жараёнини янада мураккаб ва кўп қиррали қилади.

Тизимнинг бирлаштириш хусусияти кластер учун энг муҳим жиҳат ҳисобланиб, ушбу хусусиятнинг даражаси кластерни шакллантирувчи ва мустаҳкамлигини таъминловчи омилларнинг мавжудлиги ва ҳажми билан белгиланади.

Интегративлик параметри билан бир вақтда кластернинг ўз-ўзини ташкил этиш ва ўз-ўзини такомиллаштириш қобилиятини ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Кластер таркибий тузилишини доимий такомиллаштириш, ҳамкорлик вазифаларини кластерга ташқи таъсир омиллари ўзгаришига мувофиқ мослаштириш тизимнинг ўз-ўзини ташкил этиш ва

ривожлантириш қобилияти сифатида қараладиган кластер мослашув механизмини шакллантиради. Мослашув механизми ўз-ўзини ташкил этиш жараёни қисмларининг таркибий ва функционал хилма-хиллигига тизим таркибий ва функционал хилма-хилликка йўналтирилганлиги, бу қарама-қаршиликларни бартараф этиш ва ўзгарувчан иқтисодий шароитларга мослашиш, шунингдек, функцияларнинг мослашувчанлиги сифатида, кластер тузилмасининг барқарорлигини таъминлаш шарти билан шаклланади. Шунингдек, қурилиш соҳаси кластер тузилмаларининг асосий хусусиятларидан бири “беқарорлик шароитида назорат ролини бажарадиган, моддий ва молиявий оқимларнинг барқарорлиги учун зарур шарт-шароитларни яратадиган, самарали иқтисодий муносабатларни ташкил этиш, тажриба ва технологиялар алмашинуви учун асос бўлиб хизмат қиладиган мувофиқлаштириш жараёни кластернинг ҳудудий муносабатлари учун асос бўлиб хизмат қилади”[7].

Субпудрат муносабатлари доирасида ташкилий ва ахборот ўзаро таъсир схемасини шакллантириш логистика менежментининг асосий элементи бўлиб, у логистик бизнес жараёнларни оптималлаштириш вазифаларини амалга оширади ва қурилиш кластерининг интеграл ҳамда тизимли хусусиятларидан фойдаланиш воситаси ҳисобланади.

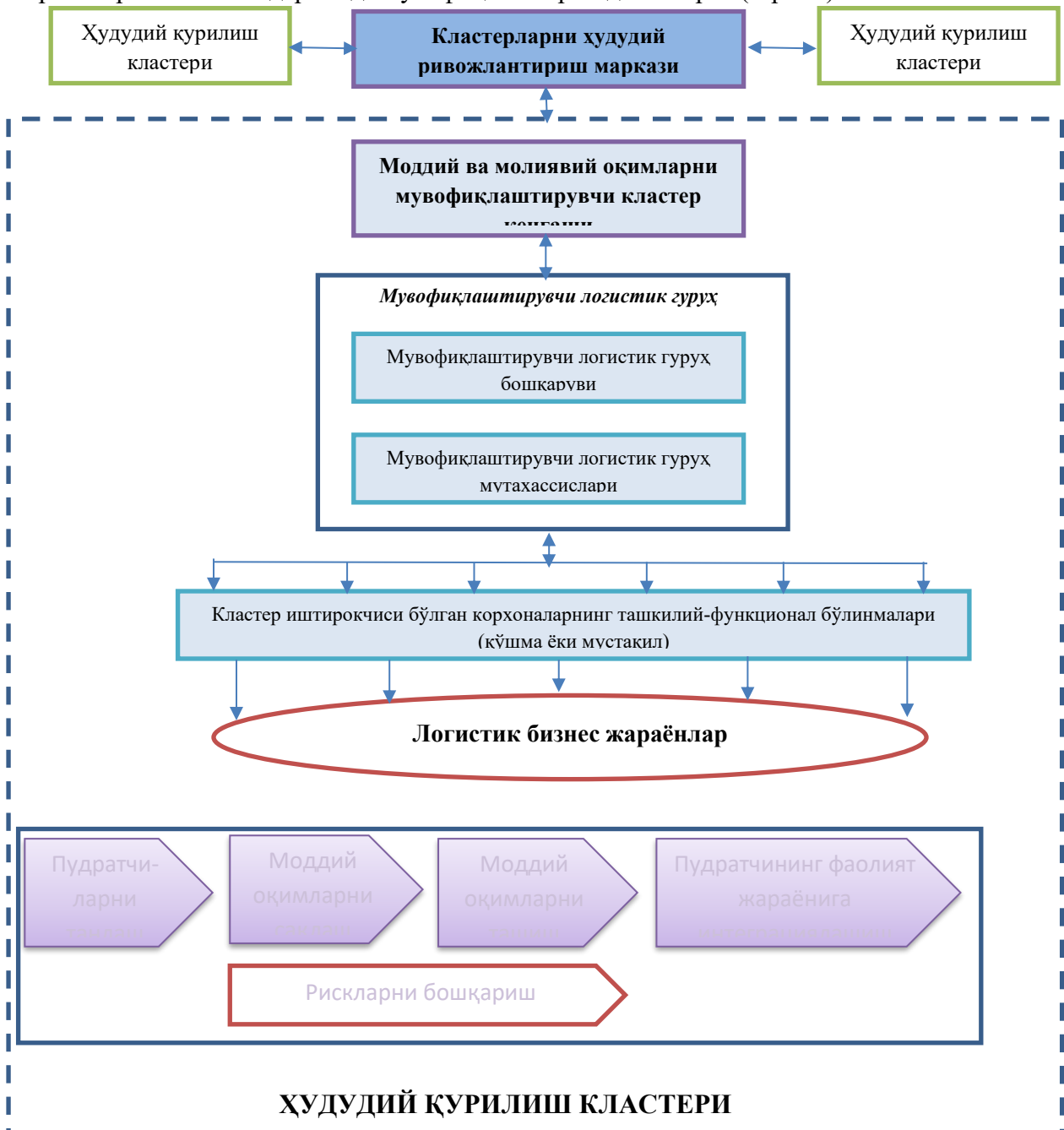
Ҳудудий кластер логистик бошқарув тизимини ривожлантириш доирасида ташкилий, иқтисодий, ахборот-таҳлилий ва интеграция функцияларини бажарадиган ҳамда кластерларда субпудрат алоқалари ривожланишини таъминлайдиган мувофиқлаштирувчи тузилмани шакллантириш, таъминот тизимларини лойиҳалаш ва кластер лойиҳаларини амалга ошириш самарадорлигига эътиборни ҳисобга олган ҳолда логистик бизнес жараёнларни оптималлаштиришни назорат қилиш ва бошқариш керак.

Кластер тузилмаларида иштирокчилар фаолиятини мувофиқлаштиришда кластер тузилмасида бошқарув ва фаолиятни мувофиқлаштириш, кластер иштирокчилари ўз бизнес функцияларининг бир қисмини унга ўтказганда, транзакцион харажатларни камайтиришга имкон берувчи фокус компанияни яратиш мақсадга мувофиқдир.

Турли саноат ва ишлаб чиқариш тармоқларидаги кластерлаштириш жараёнлари таҳлили қурилиш соҳасида ҳам асосий фаолият ҳамда уни ташкил этишда зарур бўлган қўшимча хизматларни кластерли кўринишдаги интеграциялашган ташкилий тузилмалар таркибида шакллантириш самарали бўлишини кўрсатмоқда. Бундай тузилмаларнинг шаклланишида кластер шаклланган ва фаолият кўрсатувчи ҳудудлардаги кластерларни ривожлантириш марказларининг ўрни аҳамиятлидир. Ушбу ташкилий тузилма қурилиш кластерлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи юқори бошқарув бўғини фаолиятини ҳудуднинг умумий ривожланиш йўналишлари доирасида олиб борилишини таъминлайди.

Кластер таркибидаги асосий фокус корхона қурилиш корхонаси бўлса, кластернинг фаолият самарадорлигини таъминловчи тузилма сифатида мувофиқлаштирувчи логистик гуруҳ фаолият олиб боради. Чунки мувофиқлаштирувчи логистик гуруҳ фаолиятисиз фокус корхона зарурий таъминот тизимини шакллантира олмайди ва бу ўз-ўзидан фокус компаниянинг буюртмаларни белгиланган сифатда, муддатда ва қийматда бажариш имкониятини қисқартиради. Шу нуқтаи назардан қурилиш кластерларининг асосий таркибий тузилмаларидан бири мувофиқлаштирувчи логистик гуруҳ ҳисобланади. Мувофиқлаштирувчи логистик гуруҳ уни юқори бўғин бошқарувчиси ҳамда гуруҳнинг

мутахассисларидан ташкил топиб, гуруҳнинг асосий вазифаси логистик бизнес жараёнларни оптимал даражада мувофиқлаштиришдан иборат (2-расм).

2-расм. Логистик бизнес жараёнларни оптималлаштириш доирасида кластер иштирокчиларининг ташкилий алоқалари йўналишлари

Кластерларда логистик фаолият бошқарувини таъминлаш мақсадида кластерларни ҳудудий ривожлантириш марказлари фаолиятини икки асосий логистик таъминот йўналишида олиб бориши лозим:

- логистик бизнес жараёнларни оптималлаштиришнинг ахборот таъминоти жараёни;
- кластер фаолияти доирасида таъминот тизимларини бошқариш жараёни.

Кластер тузилмаларининг муваффақиятли ички ва ташқи ривожланиш тажрибаси таркибий тузилмада махсус бошқарув элементи (логистик бошқарув ядроси)ни

шакллантириш зарурлигини талаб қилишини кўрсатади, ушбу бошқарув элементи ва қурилиш кластерининг моддий, молиявий ва ахборот оқимлари ҳаракатини мувофиқлаштиради. Бошқарув ядроси ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар, бизнес-инкубаторлар, бизнес уюшмалари, молиявий инвесторлар, ресурсларни етказиб берувчилар, турли даражадаги давлат идоралари ўртасидаги алоқаларда логистика ўзаро таъсир тизимини шакллантириш, кластер таъминот тизимларини оптимал ишлашини таъминлайди[8].

ХУЛОСА

Шундай қилиб қурилиш соҳаси логистик тизимларида харажатларни оптималлаштириш учун бутун корхона фаолиятини оптималлаштиришнинг алоҳида ҳолати сифатида барча логистика функциялари ва операцияларини ягона бошқарув остида бирлаштиришни назарда тутувчи моддий, молиявий ва ахборот оқимлари ҳаракатини бошқаришнинг интеграллашган механизмини логистика тизими самарадорлигининг интеграл кўрсаткичини аниқлаш услуги тизим самарадорлиги даражасини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Global_construction_market_projections_from_2020_to_2030
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони билан тасдиқланган “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси” (III-бўлим, 36-мақсад)// www.lex.uz.
3. Шарифхўжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент: дарслик. –Тошкент, “Ўқитувчи”, 2001 й.; N.K.Yo'ldoshev, G.E.Zaxidov. Menejment: o'quv qo'llanma. –Т.: O'zbekiston milliy faylasuflari jamiyati, 2018. – 392 б.; Р.И.Нуримбетов, Ш.Н.Зайнутдинов, С.К.Салаев., Б.Б. Жуманиязов, К.С.Ташмухамедова. Ўзбекистон минтақаларида қурилиш индустриясини ривожлантириш стратегиясининг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш. Монография. – Т. : Fan va texnologiyalar, 2017. – 288 б.; Джуманиязов У.И. Давлат-хусусий шерикчилиги асосида уй-жой қурилиши соҳасида корпоратив бошқарув механизмларини такомиллаштириш. Иқт фанл бўйича фал.докт.(PhD) дисс.автореф. Тошкент.:ТДИУ, 2017.; А.Абдуллаев. Қурилиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ижтимоий-иқтисодий самарадорлигини ошириш стратегияси (Тошкент вилояти мисолида). Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент. 2019. – 27 бет.
4. Ковалева, Н.А. Основы логистики и управление цепями поставок: учеб. пособие / Н.А. Ковалева, А.В. Гузенко; ФГБОУ ВО РГУПС. – Ростов н/Д, 2016. – 127 с. – Библиогр.: с. 5–6.
5. Ковалева, Н.А. Основы логистики и управление цепями поставок: учеб. пособие / Н.А. Ковалева, А.В. Гузенко; ФГБОУ ВО РГУПС. – Ростов н/Д, 2016. – 127 с. – Библиогр.: с. 5–6.
6. Смирнова Е.А. Управление цепями поставок: учебное пособие. –СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – С. 77.

7. Семенчук В.В. Кластерный подход к стимулированию инновационной деятельности в промышленности строительных материалов (на примере Хабаровского края): Автореф. дис. канд. экон. наук. - Владивосток, 2010. –С. 53-54.
8. Лапшина Е.Е. Инновационные подходы к организации логистического отраслевого строительного кластера как фактора экономического развития Калужской области//Управление экономическими системами -2012.-№3. – Режим доступа: <http://www.uecs.ru/uecs-39-392012> 12.12.2012
9. Butaboev, M. T., & Karimov, U. U. (2020). «ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА». МИРОВОЙ ОПЫТ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ. *Theoretical & Applied Science*, (2), 704-710.
10. Бутабоев, М. Т., & Каримов, У. У. (2020). Переход к «Зелёной экономике» и особенности её развития в Узбекистане. *Интернаука*, 23(152), 41.
11. Karimova, G., & Khasanova, D. (2022). Social relations in economic processes in the science of economic sociology. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(11), 273-277.
12. Sadigjonovich, G. B., & Umaralievich, K. U. (2022). SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE ORIENTATION OF YOUNG PEOPLE TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITY. *Research Focus*, 1(4), 359-363.
13. Xasanov, I. M. (2022). OILAVIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI. *Research Focus*, 1(1), 273-276.
14. Хасанов, И. М. (2020). РОЛЬ ДОМОХОЗЯЙСТВ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА. In *МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИНИ ИНВЕСТИЦИЯЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ВА ИННОВАЦИОН ЖИҲАТЛАРИ* (pp. 198-202).
15. Xasanov, I. M. (2019). Problems of employment in Uzbekistan. *Образование и наука в России и за рубежом*, (16), 156-158.